Pisana zapažanja Odjela za pravne poslove Ureda visokog predstavnika u vezi sa zahtjevom podnosilaca zahtjeva u predmetima br. U 10/14 i br. U 12/14

I. Uvod

1. Dana 9. maja 2014. godine, g. Bakir Izetbegović, predsjedavajući Predsjedništva Bosne i Hercegovine, podnio je zahtjev Ustavnom sudu Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Ustavni sud) za rješavanje spora i ocjenu ustavnosti Odluke o vršenju provjere tačnosti i istinitosti podataka prilikom prijave prebivališta na teritoriji Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 31/14; u daljem tekstu: Odluka o vršenju provjere). G. Izetbegović je takođe zahtijevao da Ustavni sud donese privremenu mjeru za obustavu primjene Odluke o vršenju provjere, do donošenja konačne odluke Ustavnog suda o ovom predmetu. Dana 12. maja 2014. godine, g. Željko Komšić, član Predsjedništva Bosne i Hercegovine, podnio je zahtjev Ustavnom sudu za ocjenu ustavnosti iste Odluke o vršenju provjere. G. Komšić je isto tako tražio da Ustavni sud donese privremenu mjeru kojom se Vladi Republike Srpske i Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srpske nalaže da obustave primjenu Odluke o vršenju provjere, do donošenja konačne odluke Ustavnog suda o ovom zahtjevu.

2. Dana 2. juna 2014. godine, Ustavni sud je pozvao Odjel za pravne poslove Ureda visokog predstavnika da dostavi pisano mišljenje o materiji koja se odnosi na predmete br. U 10/14 i br. U 12/14. Uz ovaj poziv, Ured visokog predstavnika zaprimio

je od Ustavnog suda i sljedeće dokumente:

a. Zahtjev za rješavanje spora/ocjenu ustavnosti Odluke o vršenju provjere, uključujući i zahtjev da Ustavni sud donese privremenu mjeru, čiji je podnosilac g. Bakir Izetbegović, član Predsjedništva Bosne i Hercegovine (predmet br. U 10/14).
b. Zahtjev za ocjenu ustavnosti Odluke o vršenju provjere, uključujući i zahtjev da Ustavni sud donese privremenu mjeru, čiji je podnosilac g. Željko Komšić, član Predsjedništva Bosne i Hercegovine (predmet U 12/14).

3. Visoki predstavnik ima interes za ishod postupaka pred Ustavnim sudom Bosne i Hercegovine u pogledu sporne Odluke o vršenju provjera Vlade Republike Srpske, i pozdravlja mogućnost koju je ponudio Sud da učestvuje u postupcima u svojstvu ***amicus curiae***.

II. Zapažanja

4. Na svom 57. zasjedanju koje je održano 17. aprila 2014. godine, Vlada Republike Srpske donijela je spornu Odluku o vršenju provjere. Ova Odluka je usvojena dok je nacrt Zakona o prebivalištu i boravištu u Republici Srpskoj bio upućen u parlamentarnu proceduru s ciljem da obustavi primjenu *Zakona o prebivalištu i boravištu državljana Bosne i Hercegovine* („Službeni glasnik BiH“, br. 32/01 i 56/08; u daljem tekstu: Zakon o prebivalištu i boravištu)[1] na teritoriji Republike Srpske. Nacrt Zakona o prebivalištu i boravištu u Republici Srpskoj bio je potom zamišljen kao odgovor na neusvajanje od strane Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine izmjena i dopuna postojećeg državnog Zakona o prebivalištu i boravištu , koje je bilo predložilo Vijeće ministara Bosne i Hercegovine u julu 2013. godine[2].

5. Visoki predstavnik i šira međunarodna zajednica izrazili su svoju zabrinutost zbog ove situacije, koja se tiče poštivanja odluka koje donose institucije BiH, a koja bi također mogla

imati utjecaja i na provođenje izbora, slobodu kretanja u cijeloj BiH, kao i na druga prava zajamčena prema Ustavu Bosne i Hercegovine.

6. U Zajedničkoj izjavi donesenoj 8. maja 2014. godine[3], Specijalni predstavnik Evropske unije/Delegacija Evropske unije, Ambasada Sjedinjenih Američkih Država i Ured visokog predstavnika izrazili su sljedeću zabrinutost:

> „Specijalni predstavnik Evropske unije/Delegacija Evropske unije, Ambasada Sjedinjenih Američkih Država i Ured visokog predstavnika izuzetno su zabrinuti zbog politizacije pitanja prebivališta u Bosni i Hercegovini.
>
> Pitanje prebivališta regulirano je na državnom nivou i zahtijeva političko i zakonsko rješenje na tom nivou. Važno je da Bosna i Hercegovina izmijeni i dopuni postojeći zakon i približi ga najboljim primjerima iz evropske prakse, u cilju prevazilaženja praznina u ovoj oblasti. Istovremeno, moraju se poštivati prava povratnika da se vrate, kao i sloboda kretanja svih građana Bosne i Hercegovine. Na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine moraju se primjenjivati jedinstveni standardi, a vlasti širom zemlje trebaju primjenjivati postojeću i buduću legislativu jednako na sve građane, bez ikakvog oblika diskriminacije i na način koji gradi povjerenje javnosti u rad vlasti.
>
> Postojeći zakon na državnom nivou kojim se regulira pitanje prebivališta mora se poštovati sve dok ne bude izmijenjen. Jednostrani pokušaji da se ovo pitanje regulira na entitetskom nivou, kao što je nedavna odluka Republike Srpske „o vršenju provjere tačnosti i istinitosti podataka prilikom prijave prebivališta”, izlaze iz okvira postojećeg zakona i neprihvatljivi su. Jednako je neprihvatljivo da drugi politički akteri blokiraju funkcioniranje državnih institucija, kao što je Dom naroda BiH, čime se sprečava uobičajena demokratska dinamika između predstavnika različitih interesa koja može dovesti do kompromisa oko

donošenja potencijalnih amandmana na državni Zakon o prebivalištu.

Pozivamo vlasti u BiH, na svim relevantnim nivoima, da na državnom nivou pronađu rješenje za pitanje prebivališta, te da ukinu propise o prebivalištu na drugim nivoima vlasti i na taj način okončaju nepotrebnu politizaciju ovog važnog pitanja. ”

7. U 45. Izvještaju visokog predstavnika o provedbi Mirovnog sporazuma za Bosnu i Hercegovinu, podnesenom generalnom sekretaru Ujedinjenih naroda[4], predviđa se između ostalog i sljedeće:

“5. (…) Jednostrane radnje preduzete od strane Republike Srpske u pravcu donošenja entitetskog zakona o prebivalištu i boravištu i donošenje odluke od strane Vlade Republike Srpske o vršenju provjere podataka o prebivalištu, uprkos činjenici da se ova materija uređuje isključivo na državnom nivou, mogli bi predstavljati pokušaje da se ponište mjere preduzete za provedbu osnovnih odredbi Općeg okvirnog sporazuma za mir, uključujući i one koje se odnose na slobodu kretanja.”

(…)

“25. Kao odgovor na kontinuirano propuštanje Doma naroda BiH da usvoji izmjene Zakona o boravištu i prebivalištu BiH, kojima bi se osiguralo vršenje temeljitije provjere prijava prebivališta, Republika Srpska preduzela je jednostrane korake radi donošenja zakona o pitanjima prebivališta na entitetskom nivou. Dana 6. marta, Vlada RS usvojila je entitetski Zakon o prebivalištu i boravištu po hitnom postupku, a koji je potom ušao u redovnu proceduru u Narodnoj skupštini RS 8. aprila i usvojen je u prvom čitanju. Ukoliko bude donesen, ovaj zakon će predstavljati još jedan korak od strane entiteta u cilju zakonskog reguliranja materije koja je već uređena državnim zakonom.

Naknadna odluka od strane Vlade RS-a od 17. aprila o vršenju provjera prebivališta takođe je izazvala zabrinutost, s obzirom na nadležnost države u ovoj oblasti, i stvorila je strah kod Bošnjaka da će se ovi propisi primjenjivati na diskriminatoran način. U ranije primjere zakonskog reguliranja od strane RS-a onih pitanja koja su već uređena državnim zakonom ubrajaju se Zakon o sudovima RS, zaseban propis RS-a o jedinstvenom matičnom broju građana, te Zakon o televiziji Republike Srpske (RTRS). Prema Ustavu, entiteti su obavezni da se pridržavaju odluka institucija BiH."

8. S obzirom na sudsku praksu Ustavnog suda, uspostavljenu u predmetima br. U 14/04 od 29. oktobra 2004. godine, br. U 2/11 od 27. maja 2011. godine i br. U 25/13 od 23. januara 2014, u vezi s dužnostima entitetâ (i drugih administrativnih jedinica) da se pridržavaju obaveza koje im se nalažu putem zakona donesenih na nivou institucija Bosne i Hercegovine prema članu III/3.b) Ustava Bosne i Hercegovine i članu I/2. Ustava Bosne i Hercegovine, pisanim zapažanjima prikazanim u nastavku nastoji se slijediti obrazloženje Suda u navedenim odlukama Suda i dijele se na dvije vrste zapažanja:

a. zapažanja u pogledu kršenja člana III/3.b) u vezi s članom I/2. Ustava Bosne i Hercegovine, i
b. zapažanja o ustavnim nadležnostima Bosne i Hercegovine za donošenje državnog Zakona o prebivalištu i boravištu.

II.1. Kršenje člana III/3.b) u vezi s članom I/2. Ustava Bosne i Hercegovine

9. Osporena Odluka Vlade RS-a pokreće pitanja usklađenosti s državnim Zakonom o prebivalištu i boravištu, te samim tim i usklađenosti s članom III/3.b) u vezi s članom I/2. Ustava BiH, i to iz sljedećih razloga:

a. Uređivanje materije obuhvaćene spornom Odlukom o vršenju provjere Vlade Republike Srpske povjereno je Ministarstvu civilnih poslova Bosne i Hercegovine, prema

članu 32. Zakona o prebivalištu i boravištu.

b. Odluka o vršenju provjere Vlade Republike Srpske ne sadrži specifične mehanizme zaštite kako je predviđeno u Poglavlju IV Zakona o prebivalištu i boravištu koji se primjenjuju na povratnike.
c. Činjenica da je donošenje Odluke o vršenju provjere Vlade Republike Srpske nastalo kao posljedica neuspjeha da se postigne neophodna većina u Parlamentarnoj skupštini BiH potrebna da se usvoji Prijedlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o prebivalištu i boravištu državljana Bosne i Hercegovine, te načina na koji su se predstavnici političkih stranaka sa sjedištem u Republici Srpskoj pozicionirali *vis-à-vis* takvih izmjena i dopuna[5], ukazuje na to da čak i ove stranke uvažavaju da je nadležnost za uređivanje pitanja prebivališta povjerena Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine.

II.2. Ustavne nadležnosti države Bosne i Hercegovine po pitanjima prebivališta i boravišta

10. Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine usvojila je Zakon o prebivalištu i boravištu u vršenju svojih ustavnih nadležnosti u vezi s članom I/4, članom II [članom II/2. – članom 2, Protokol 4 uz Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, članom II/3.m), članom II/5], članom III/5.a), članom IV/4.a) i tačkom 7. Aneksa 1 Ustava Bosne i Hercegovine [čl. 12. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima]. Donošenjem Zakona odgovoreno je na neophodnost da se osigura jedinstven pristup unapređivanju slobode kretanja, uključujući i slobodu izbora mjesta prebivališta ravnopravno na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine i da se osigura da postupak prijave prebivališta ne koriste relevantni organi vlasti da dovode u pitanje prava izbjeglica i raseljenih osoba zajamčenih prema Ustavu Bosne i Hercegovine i Aneksu 7. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini.

11. Kada je mogućnost da država zakonski uređuje oblast prebivališta/boravišta prvi put ispitivana, Ured visokog predstavnika je donio pravno mišljenje[6], koje u svojim relevantnim dijelovima glasi:

> U članu II.2. Ustava BiH predviđa se da se prava i slobode predviđeni Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenim protokolima (u daljem tekstu: "Evropska konvencija") primjenjuju direktno u Bosni i Hercegovini i imaju *prioritet nad svim ostalim zakonima*. U članu II.3(m) navodi se pravo na slobodu kretanja i prebivanja kao jedno od takvih prava. Štaviše, ovaj član treba čitati u vezi sa članom I.4. Ustava BiH, prema kojem postoji, između ostalog, sloboda kretanja osoba širom Bosne i Hercegovine bez bilo kakvih prepreka.
>
> Koncept slobode kretanja i slobode prebivanja svakako su međusobno povezane: bez postojanja slobode kretanja ne može postojati ni sloboda prebivanja, i obratno. Na primjer, u Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima (1966.) ova dva pitanja se povezuju na način da se u istom članu kaže da "svako ko zakonito boravi na teritoriji jedne države ima u granicama te države pravo na slobodu kretanja i slobodu izbora prebivališta" (član 12.). U skladu s tim, svako zakonsko uređivanje prebivališta/boravišta mora osigurati postojanje i poštovanje pune slobode kretanja.
>
> U navedenim članovima Ustava BiH daje se direktna obaveza i državi i entitetima da osiguraju slobodu kretanja i prebivanja i da ih ne ometaju. Međutim, ova obaveza ima nekoliko dimenzija: jedan dio te obaveze tiče se zakonodavne nadležnosti dok se drugi dio odnosi na provođenje tog zakonodavstva.
>
> Sloboda kretanja i prebivanja, kako je navedeno u članu II.3(m) Ustava, teško da je dovoljna da se njeno postojanje osigura u stvarnosti i zbog toga se ona mora garantovati, između ostalog, dodatnim zakonskim aktima kojima se uređuje

ovo pitanje. Formulacija iz člana II.2., koja kaže da će slobode predviđene Evropskom konvencijom *imati prioritet nad svim drugim zakonima u BiH* ukazuje na to da se takvi zakonski akti moraju donijeti na nivou na kojem će se osigurati prioritet ovog prava. Pored toga, sloboda kretanja, u skladu sa članom I.4. Ustava, mora biti zagarantovana ne unutar odgovarajućeg entiteta, nego i preko međuentitetske linije. Iz očiglednih razloga entitet ne može, putem svog zakonodavstva, osigurati građanima slobodu kretanja i slobodu izbora prebivališta kada pređu preko međuentitetske linije razgraničenja u drugi entitet. Takvo zakonodavstvo bi samo moglo osigurati slobodu kretanja unutar tog određenog entiteta, čime se ne postiže svrha člana I.4. i II.3(m) Ustava BiH, a to je uspostavljanje navedene slobode *širom zemlje*. Ovo se razlikuje od mnogih drugih prava i sloboda utvrđenih u Evropskoj konvenciji koji se mogu garantovati zakonima i propisima entiteta u skladu sa Ustavom. Sukladno tome, sloboda kretanja i prebivanja, što nije samo stvar od značaja za jedan entitet, nego za cijelu teritoriju BiH, može se uređivati samo na nivou države kako bi se osigurala puna sloboda kretanja i sloboda prebivanja kako je to utvrđeno Ustavom

S druge strane, entiteti su dužni da postupaju u skladu s tim zakonima i da uklone, ako je potrebno, sve prepreke koje postoje na terenu a koje ometaju slobodu kretanja i slobodu prebivanja. Ovim dolazimo do drugog pitanja koje je tema ovog mišljenja, a to je provođenje zakona. Jasno je da, uprkos tome što je zakonodavna nadležnost isključiva odgovornost države, doneseni zakoni se mogu provoditi samo na lokalnom nivou, i provoditi ih mogu samo nadležni organi u entitetima. Odgovornost za provođenje bi tako ostala na entitetima, pod nadzorom države.

12. Smatramo da država Bosna i Hercegovina jeste nadležna za ovu materiju i da je Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine donijela Zakon o prebivalištu i boravištu u

vršenju tih ustavnih nadležnosti. Prebivalište i boravište državljana Bosne i Hercegovine uređuje se na državnom nivou, a nadležnost za donošenje pravilnika, uputa i instrukcija, uključujući i one koje su sadržane u osporenoj Odluci Vlade Republike Srpske, zakonom je povjerena Ministarstvu civilnih poslova Bosne i Hercegovine (član 32. Zakona) dok je uloga u provođenju određenih odredbi dana nadležnim entitetskim tijelima.

13. Time što uspostavlja uvjete za prijavu prebivališta državljana koji se primjenjuju isključivo u jednom dijelu države, to jest na teritoriji Republike Srpske, Odluka Vlade Republike Srpske pokreće pitanja usklađenosti s načelom slobode kretanja osoba/pravom na slobodu kretanja i boravka zajamčeno prema članu I/4. i članu *II/3.m) Ustava Bosne i Hercegovine, kako je obrazloženo u prethodno spomenutom pravnom mišljenju, te pokreće pitanje usklađenosti s odredbama Ustava Bosne i Hercegovine kojima se jamči pravo povratka za izbjeglice i raseljene osobe prema članu* II/5.

a) Zabrinutosti u pogledu slobode kretanja:

> Sloboda kretanja svih osoba u Bosni i Hercegovini s ciljem ostvarivanja mogućnosti na bilo kojem mjestu u Bosni i Hercegovini trebala bi biti nužan element državljanstva Bosne i Hercegovine. Odlukom o vršenju provjere stvaraju se u tom pogledu nove prepreke za mobilnost na cijeloj teritoriji BiH, dok zakoni na državnom nivou imaju za cilj eliminiranje ili reduciranje prepreka za slobodno kretanje, te podsticanje na stvarno korištenje zajedničkih prava na slobodu kretanja.

b) Posljedice po povratnike, interno raseljene osobe i izbjeglice:

> Prema zvaničnim pokazateljima UNHCR-a, još uvijek ima 84.500 interno raseljenih osoba i 27.419 izbjeglica koje žele da se vrate u svoje prijeratne općine.[7] Po svoj prilici glavninu

novih zahtjeva za ponovnu prijavu prebivališta u Republici Srpskoj će vjerovatno inicirati ove ugrožene skupine.

Državni Zakon o prebivalištu i boravištu odslikava zakonsku obavezu koja proizlazi iz Aneksa 7. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana II/5 Ustava BiH i sadržava jedno cijelo poglavlje, to jest poglavlje IV, kojim se uređuje tzv. režim olakšane prijave za povratnike. Cilj ovog poglavlja je da se uklone prepreke za povratak izbjeglica i raseljenih osoba i provedba Aneksa 7. Općeg okvirnog sporazuma za mir, kao jedan od najvažnijih ciljeva razrješenja sukoba u Bosni i Hercegovini.

Odlukom o vršenju provjere Vlade Republike Srpske ignoriraju se ove odredbe državnog Zakona o prebivalištu i boravištu i ne uključuju se specifični uvjeti za olakšanu prijavu prebivališta za izbjeglice i raseljene osobe a što se predviđa državnim Zakonom o prebivalištu i boravištu. Na ovaj način, Odluka o vršenju provjere mogla bi imati štetne posljedice po izbjeglice i raseljene osobe koji nastoje da se vrate u svoje prijeratne općine naročito u Republici Srpskoj.[8]

14. Shodno tome, tvrdimo da Bosna i Hercegovina ima nadležnost za uređivanje oblasti prebivališta i boravišta na osnovu, između ostalog, ustavnih odredbi o slobodi kretanja i prava na slobodu kretanja i slobodu izbora prebivališta koja se moraju ravnopravno primjenjivati i osigurati u cijeloj državi. Slijedom toga, ispunjavanje ovih ustavnih obaveza može se ostvariti isključivo putem državnog zakona. Osporena Odluka Vlade Republike Srpske dovodi u pitanje jedinstvo državnog regulatornog okvira te, određivanjem dodatnih i strožijih uvjeta za prijavu prebivališta za državljane, koji se primjenjuju isključivo na teritoriji Republike Srpske, ograničava slobodu kretanja osoba kao i pravo na slobodu kretanja i prebivališta koje se jamči prema Ustavu, a koje se provodi prema državnom Zakonu o prebivalištu i boravištu. Pored toga, neuključivanje specifičnih uvjeta za olakšanu

prijavu prebivališta za povratnike predviđenu u državnom Zakonu o prebivalištu i boravištu vjerovatno bi moglo imati štetne posljedice naročito po povratnike.

II.3. Zaključna razmatranja

15. Donošenjem Odluke o vršenju provjere, Vlada Republike Srpske pokušava da zauzme oblast nadležnosti koju već zauzimaju relevantne institucije Bosne i Hercegovine.

16. Na taj način, Odlukom Vlade Republike Srpske o vršenju provjere krši se član III/3.b) u vezi s članom I/2. Ustava BiH; kao i članom I/4., članom II/2 [član 2, Protokola 4 uz Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda], članom II/3.m), članom II/5., članom IV/4.a) i tačkom 7. Aneksa 1 Ustava Bosne i Hercegovine [čl. 12. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima].

17. Ukoliko se Odluka o vršenju provjere ne stavi van snage, član I/2. i član III/3.b). Ustava BiH postali bi nedjelotvorni. Utoliko što je Odluka Vlade Republike Srpske donesena kao rezultat nepostojanja dovoljne podrške za amandmane na Zakon o prebivalištu i boravištu kojima se obrađuje isto pitanje unutar Parlamentarne skupštine BiH, prihvatanje da navedena odluka ostane na snazi zajedno sa državnim Zakonom o prebivalištu i boravištu dovelo bi do priznavanja mogućnosti da jedan entitet supstituira institucije BiH onda kada predstavnici izabrani iz tog entiteta u institucije BiH nisu u mogućnosti da osiguraju da njihovi stavovi prevladaju. Shodno tome, to bi predstavljalo supstitut za potrebu iznalaženja kompromisa između entiteta i konstitutivnih naroda (zajedno s Ostalima) po pitanjima koja se moraju urediti na državnom nivou.

III. Zapažanja u vezi sa zahtjevima za donošenje privremenih mjera

18. Ukoliko Ustavni sud ne odluči u meritumu ovog predmeta na narednoj sjednici, smatramo da bi Sud trebao razmotriti

donošenje privremene mjere na toj sjednici Suda, kojom bi se obustavila primjena Odluke o vršenju provjera, sve do donošenja konačne odluke Ustavnog suda u meritumu ovog predmeta, i to iz sljedećih razloga:

a. Kako je ranije već spomenuto, ovaj predmet pokreće vrlo ozbiljna pitanja u vezi s ustavnošću osporene Odluke, uključujući i usklađenost s više odredbi Ustava BiH kojima se uređuje raspodjela ustavnih nadležnosti između države i njenih entiteta.
b. Provedba osporene Odluke može dovesti do nepopravljivih štetnih posljedica za određen broj osoba, i to naročito izbjeglica i raseljenih osoba koje kao rezultat rata u Bosni i Hercegovini nisu u posjedu svoje imovine u Republici Srpskoj i/ili žive u inostranstvu, i koje bi se mogle suočiti s administrativnim preprekama u nastojanju da prijave svoje prebivalište u Republici Srpskoj.
c. Provedba Odluke koja se osporava pred Ustavnim sudom mogla bi dodatno otežati proces prijave prebivališta na teritoriji Republike Srpske. Provedba osporene odluke ozbiljno remeti funkcioniranje postojećeg državnog sistema prijave prebivališta, i mogla bi dovesti u pitanje usklađenost s članom I/2. Ustava Bosne i Hercegovine – tj. načelo pravne sigurnosti.
d. Provedba osporene Odluke mogla bi isto tako imati i negativan utjecaj na organizaciju i provođenje izbornog procesa za Opće izbore u 2014. godini, s obzirom da je prebivalište osnovni element za prijavu državljana Bosne i Hercegovine koji imaju biračko pravo. Izbornim zakonom Bosne i Hercegovine posebno se definira značenje prebivališta u cilju preciznog utvrđivanja kategorija birača.

[1] Nacrt Zakon o prebivalištu i boravištu u Republici Srpskoj– vidjeti član 46. Nacrta zakona – može se naći na: http://www.narodnaskupstinars.net/upload/documents/cirilica/materijali/Materijali_za_34_sjednicu.zip

[2] Prijedlog Zakona o izmjenama i dopunama Zakon o prebivalištu i boravištu državaljana Bosne i Hercegovine može se naći na: https://www.parlament.ba/sadrzaj/zakonodavstvo/u_proceduri/default.aspx?id=41313&langTag=bs-BA&pril=b

Vidjeti takođe i Obrazloženje nacrta Zakona o prebivalištu i boravištu u Republici Srpskoj koji se može naći na: http://www.narodnaskupstinars.net/upload/documents/cirilica/materijali/Materijali_za_34_sjednicu.zip

[3] https://www.ohr.int/ohr-dept/presso/pressr/default.asp?content_id=48526

[4] https://www.ohr.int/other-doc/hr-reports/default.asp?content_id=48532

[5] Prijedlog ministra civilnih poslova, g. Novića, usvojilo je jednoglasno Vijeće ministara na svom zasjedanju održanom 17. jula 2013. godine. Vidjeti: http://www.vijeceministara.gov.ba/saopstenja/sjednice/saopstenja_sa_sjednica/default.aspx?id=15418&langTag=en-US

[6] Ustavni osnov zakona BiH o ličnoj karti i prebivalištu/boravištu, Pravno mišljenje br. 2000/08

[7] vidjeti: http://www.unhcr.org/pages/49e48d766.html,

[8] *Hugh Jordan protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (Zahtjev br. 24746/94) Presuda od 4. maja 2001. godine, stav 154, *D.H. i ostali protiv Češke Republike* (Zahtjev br. 57325/00) Presuda (Veliko vijeće) od 13. novembra 2007. godine, stav 175, *Opuz*

protiv Turske (Zahtjev br. 33401/02) Presuda od 9. juna 2009. godine, stav 183. ili dodatno, *Sampanis i ostali protiv Grčke* (Zahtjev br. 32526/05) od 5. juna 2008.godine, stav 68, *Oršuš i ostali protiv Hrvatske* (Zahtjev br. 15766/03), Presuda (Veliko vijeće) od 16. marta 2010. godine, stav 150, *Horváth i Kiss protiv Mađarske* (Zahtjev br. 11146/11) Presuda od 29. januara 2013. godine, stav 105.